

BLÉGNY A KININRŐL

Nicholas de Blégný (1650 körül–1722) eredetileg könyvkötőként kereste kenyerét, majd gondolt egyet, és sebészkedni kezdett, mégpedig oly sikerrel, hogy a francia királynő 1678-tól udvari kirurgusává nevezte ki. 1687-ben pedig, mindenfajta orvosi diploma és sebészoklevél nélkül, a Napkirály háziorvosa lett, sőt 1680-ban lapot is alapított, mégpedig a világ első orvosi szaklapját, *Académie des nouvelles découvertes en médecine* címmel. 1693-ban azonban színleg szakmai, valójában politikai okokból kegyvesztett lett, aminek következtében egészen 1702-ig börtönben kellett ülnie. Kiszabadulva Avignonban telepedett le, ahol, képzetlenségének megfelelően, nem túl sikeres sebészi gyakorlatot folytatott.

Blégný rövid, de fényes karrierje idején számos sebészeti, kozmetikai és egyéb munkát adott ki, ám többek közt a kávé és a tea elterjesztésében is szerepet játszott. Latinul egy kukkot sem tudott, műveit tehát franciául írta. Az alábbi szöveg is franciául jelent meg, először 1681-ben, Párizsban.

A kínafának Kínához semmi köze nincs, a *China calysaya* Bolíviában és Peruban őshonos örökzöld fa, amelynek kérge a 20. századig a malária egyetlen hatásos ellenszere volt. A kérget a helyi népi gyógyászat jól ismerte: vízbe áztatták, ezt az áztatólevet itatták a beteggel lázcsillapítás céljából. 1636-ban Peru egyik tartományában, Loxában egy indián varázsló a kínafa kérgével gyógyította ki a helyi főbíró, Lopez de Canizarest maláriájából. Amikor aztán 1638-ban Chincon grófnő, Peru alkirályának felesége lett beteg, Canizares maga is sikerrel kezelte a hölgyet a kínafakérgel. (Linné egyébiránt később erről a grófnőről nevezte el a kínafát Chinchonának). A hölgy férje utóbb, 1640-ben hazatért Spanyolországba, és elterjesztette a szert, amely kezdetben a *polvo de la condesa*, azaz a *grófnő pora* néven vált ismertté. Európában az orvosi gyakorlatba egy francia orvos, Chifflet vezette be, a szövegünkben is említett angol Robert Talbot pedig különösen sikeres készítményt gyártott a kínafakérgéből, amelyből meg is gazdagodott. Noha a jezsuita patikusok ekkoriban már vagy száz éve ismerték a szer hatását, titkukat nem publikálták, ezért a kínakéreg használata csupán az 1650-es évektől terjedt el világszerte, nagy szerepet játszva a felfedező expedíciók sikerében. A kereskedők, nagyjából az 1770-es évekig, azonban csak Peruból, Loxa tartományból szerezték be a kínafakérget, így ára mindvégig borsos maradt.

A kinin neve egyébként a kecsua quina-quina ('a kérgek kérge') kifejezésből ered. A kinint tiszta állapotban először P. J. Pelletier és J. B. Caventou francia orvosoknak sikerült előállítaniuk 1817-ben.

Szövegünk a kínafakéreg karrierjének rövid és rendkívül érdekes korai összefoglalása.

*A kínafa kérgéről*¹

A quinquina, másnéven a Kina Kina egy olyan, cseresznyefa nagyságú indiai fa kérge, amelynek levelei a fiatalabb tölgyére emlékeztetnek, és amelynek gyümölcse is kissé ha-

¹ Nicolaus BLÉGNÝ, *Remedium Anglicum pro curatione febrium ex mandato regiae christianissimae maiestatis publici juris factum*, in *Febris China China expugnata*, Ferrariae, B. Pomatelli, 1687, 3–5.

A kínafa kérge (Ioannes Bauhinus–Ioannes Henricus Cherlerus: *Historia plantarum*, Ebroduni, 1651, II, 120.)

sonlít a makkra, amint az Johnstonus *A fák leírása* című munkájának végéről, a könyv függelékéből származó és mellékelten idemásoltatott ábrából pontosabban is látható.

Ez az orvosságfajta nagyjából harminc esztendeje vált ismertté az európaiak számára. Azóta a következők írtak róla egyet s mást Johnstonon kívül:

Johannes Chifflerus (Dijon, Jonquierius) az általa írt *Királyi fűvészkertben*, Rulandus, Sturmus, Melipus, Conigius, Gaudenius, Brunatius, Wolfgangus Haefferus, Willis, Rolfinckius, egy leideni orvosdoktor, aki Schroedert egészítette ki, D. Meuvius *Gyógyszerészeti szótárában*, *A lázak gyógymódja* szerzője, végül pedig Lemerius úr, *A lázak gyógyítása* című tankönyve második kötetének negyedik könyvében. Megjelent azután jó pár figyelemreméltó közlemény a kínafakéregről orvosi folyóiratainkban is.

Nem minden szerző ért egyet a név eredetének kérdésében, de a gyógyszer származási helye sem tisztázott még. Vannak ugyanis, akik szerint Kína vidékéről származik – ezért sokan kínakéregnek is nevezik ám, hogy a kínagyökértől megkülönböztessék, megkettőzve quinquinának vagy hasonló hangzással kinkinának mondják. Mások viszont – és ők vannak túlnyomó többségben – azt bizonygatják, hogy Peru vidékéről ered. Errefelé a lázat ugyanis quinának nevezik – szerintük ebből ered a quinquina név, míg a növényt magát a bennszülöttek gannaperidesnek hívják. Vannak aztán, akik amellet kardoskodnak, hogy származási helyéről indiai vagy amerikai perugyökérnek (cortex Peruviana Indica seu Americana) kellene nevezni. Akadnak továbbá, akik jezsuitakéregnek vagy -pornak mondják. Szerintük ez a neve onnét származik, hogy legelőször a jezsuiták hozták Európába Amerikából. Amerika egyik vidékét nevezik ugyanis Perunak. Ám akárhogy is áll a helyzet, a latinok lázkéregnek (cortex febrilisnek), a spanyolok pedig palo de calenturasnak, vagyis lázellenes fának szokták nevezni.

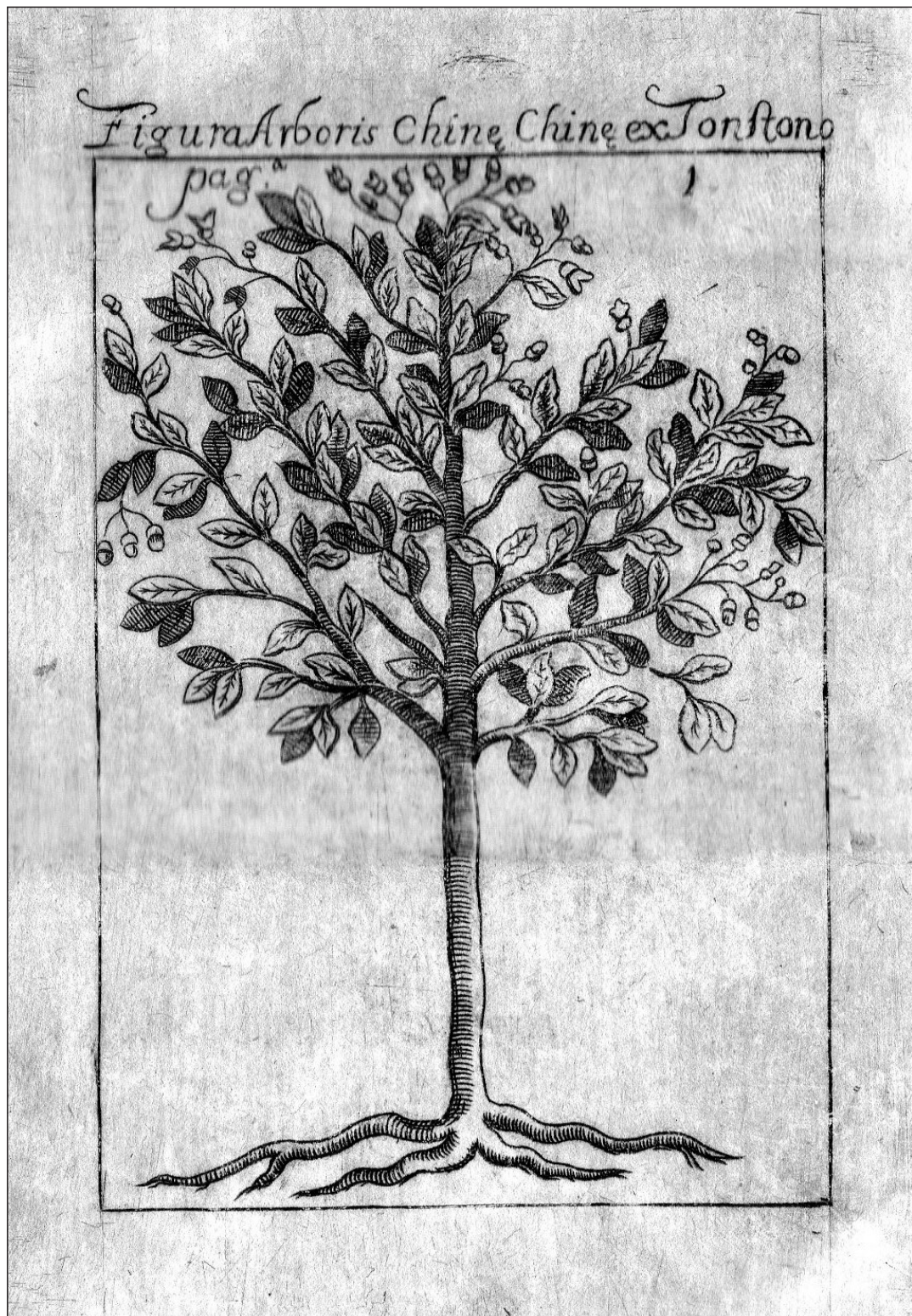
Valószínűleg azonban mégiscsak Kína vidékéről került hozzánk, hiszen először Portugália importálta belőle a legtöbbet. Ám azért mindkét vélemény elfogadható, hiszen a portugálok mindkét Indiával² sűrűn kereskednek.

Sokan kétfajta kinint (quinuinát) emlegetnek, az egyik a mezei kinin, amely csekély hatású, a másik a természetes, amely sokkal hatásosabb, ám csak a bennszülöttek közt él ez a megkülönböztetés, nálunk nemigen használják egyik elnevezést sem.

Azt, hogy az adott növény mennyire hatásos, néhány tapasztalati tény alapján dönthetjük el legkönnyebben. A legjobb része a bőre, vagyis a külső héja: ez a héj csíkos vagy mélyen, haránt irányban barázdált: hosszanti csíkjai felszínesebbek. Ha friss a növény, darabjainak nagy része külsőleg ezüstös fehér színű, ám némi halvány pír is kiegészíti ezt az árnyalatot. A kínakéreg rágós és egyértelműen keserű ízű. Enyhén összepréselve, azokat a dobozokat, amelybe zárva szállítani szokták, kellemes illattal hatja át.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy illata korántsem olyan átható, mint a fahéj, és nem is annyira fűszeres, mint a cseresznyefakéreggel kevert fahéjból előállított hamis kininé, amit előbb pár napig olyan vízben áztatnak, amelyben aloét oldottak föl. Az efféle hamisítást egyébként szerintem keményen kellene büntetni, hiszen a hamisítványnak egész mások a tulajdonságai, mint az igazi kininnek.

² Tudniillik a Kelet- és a Nyugat-Indiákkal, vagyis Ázsiával és Amerikával egyaránt.

A kínafa ábrázolása Blégny idézett munkájában (rézmetszet)

Ismeretes egy másik hamisítási módszer is. A kereskedők ugyanis a még teljes kérget valamilyen folyadékba szokták áztatni, és e módszerrel – legalábbis profitjuk szempontjából – kiváló tinktúrát készítenek, amelyet aztán úgy árusítanak, mintha teljes értékű kinin lenne.

Mindeddig a kinin ára bizonytalan volt, és nem volt hivatalos árszabása, legalábbis mindaddig, amíg a tisztelendő jezsuita atyáknál lehetett csak hozzájutni. Rómában és Párizsban egyetlen, két drachmnyi adagot is egy teljes aranyért adtak. Később azonban már a patikusok³ is árusítani kezdték: ekkor az ára nagyot csökkent, olyannyira, hogy három vagy négy esztendeje a legjobb és legtisztább fajta kinin egy librája (fontja) már csak 25 francia livre-be került. Miután pedig az *Angol orvos gyógyszer*e nevű készítmény elhíresült, mindenütt igen keresett lett, így aztán a kinin ára megint felemelkedett. Ám nem csak ez volt az árnövekedés oka. Talbot úr,⁴ mihelyt tudomást szerzett róla, hogy mások is gyártanak már olyan lázcsillapítókat, amelyek szinte azonos hatásúak az övével, attól tartva továbbá, hogy arkánuma közismertté válik, az összes kérget, ami csak Párizsban és Franciaország nagyobb városaiban fellelhető volt, megpróbálta titokban felvásárolni. Amikor fény derült e gazságra, a legtöbb orvos, sebész és gyógyszerész attól kezdett tartani, hogy kifosztják, és annak érdekében, hogy gondoskodjanak az orvosság utánpótlásáról, azonnal hatalmas mennyiséget hozattak Reimsbe és Bordeaux-ba. Időközben Andrii et Vilanius, a neves párizsi gyógyszerész urak, miután egész árukészletüket fontonként 200 francia livre-ért kiárusították, rájöttek, hogy képtelenek új árut szerezni. Legalább tizenöt napon át tartott náluk és a többi párizsi gyógyszerésznél a teljes áruhiány. Végül azonban sikerült némi kinint beszerezniük, ám ennek aztán egyetlen fontját is majd száz aranyon mérték.

Ettől fogva, részint, mivel a kereskedőink a spanyoloknál hatalmas mennyiségű kínakérget találtak, részint pedig, mert *Az angol orvos szere* lassanként veszített a varázsából, amelyet újdonságának köszönhetett, a kinin ára napról napra csökkenni kezdett, olyannyira, hogy manapság Párizsban egy fontját 50 vagy legfeljebb 60 livre-ért adják. Mégsem hinném, hogy az Indiákról szerencsésen hazatérő tengeri hajók most már kevesebb hasznot hajtanának tulajdonosaiknak, mint korábban.

³ Aromatopolae – szó szerint fűszerezések, illatszerezések. A gyógyszerész és a fűszeres szakma sokáig egy céhhez tartozott, érdekes módon például a magyar Borsos családnév sem csak fűszerest, hanem patikust is jelenthetett.

⁴ Ez a Talbot úr volt az a híres „angol orvos”, aki Párizsban, az elmúlt években, a kininnek köszönhetően akkora vagyonna és emellett világhírré tett szert. (Blégny jegyzete.)